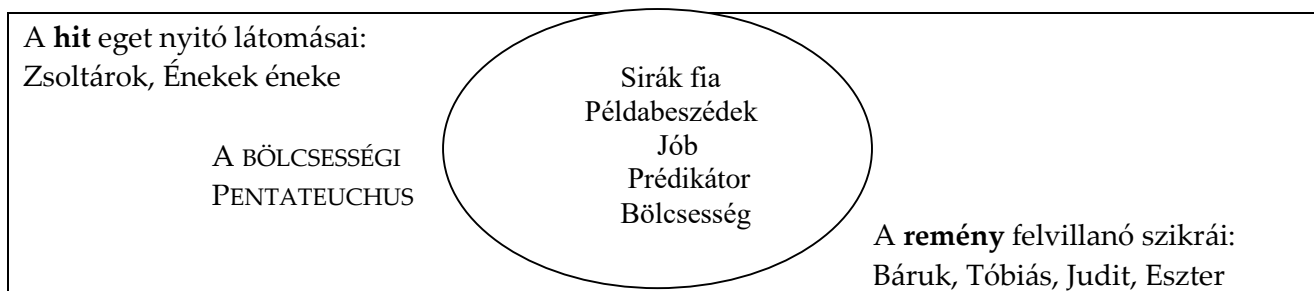

Thorday Attila:

Az emberi bölcsességtől Isten bölcsességéig

Az ún. „bölcsességi könyvek” szemléltető besorolása:¹

A bölcsesség kezdete Platón szerint a csodálkozás (ez az ún. idealizmus), Arisztotelész szerint az emberi bölcsesség kezdete a kérdésés (ez viszont az ún. realizmus).

A bibliai bölcsesség nem felel meg teljesen a mi nyugati, inkább intellektuális és teoretikus fel-fogásunknak. Descartes meghatározása szerint „a bölcsesség minden, az ember által megismerhető dolgok ismerete”. Nem így van a Bibliában: a héber nyelvben az általunk „bölcs” illetve „bölcsesség”-nek fordított szavak gyökere elsősorban praktikus, sőt hasznosságot célzó értelmet hordoz. Így nevezhető egy munkás bölcsnek (vö. Kiv 36,8), a hozzáértő szövőnők bölcsenek (vö. Kiv 35,25), a kereskedő bölcsességének jóvoltából válhat gazdaggá (Ez 28,4-5), és ugyanígy léphetnek be a bölcs-csek kategóriájába az uralkodók is (vö. Jer 50,35; Iz 19,11). A bölcsesség tehát a hozzáértést, a mindennapi élet konkrét feladatainak megoldására és elvégzésére való készséget jelenti. Bölcs az, akinek szaktudása van – és ebből a szempontból bárki lehet bölcs.

A bölcsességi írások kiindulópontja az ember, ellentétben a Biblia más könyveivel, ahol Isten és az ő cselekedetei jelentik a kiindulópontot. A figyelem középpontja így áthelyeződik Istenről az emberre, annak életére, tapasztalataira és életterére.

A bölcsességi irodalom áttöri a nemzet határait: célja, hogy az embert egyetemes szemléletben tekintse. Jeremiás már arról ír, hogy minden nemzetnek megvan a maga bölcsességi kultúrája (vö. 10,7; 49,7), Izajás felidézi Asszíria (vö. 10,13) és Egyiptom bölcsseit (19,12), a fogság névtelen prófétája pedig Babilon bölcsseit emlegeti. A bibliai szövegekre az ugariti² költői szövegek és a Mezopotámiában fellelt sumér példabeszéd-gyűjtemények³ mellett elsősorban az egyiptomi bölcsességi kultúra volt legnagyobb hatással.

Az egyiptomi bölcsességi irodalom szerint a bölcs ember fölfogja a természet és a társadalom rendjét; aki a ma’at szerint él, annak teljes élete van, aki viszont áthágja a világrend törvényeit, az tetteinek következménye által bűnhődik.

A bibliai bölcsességi írások célja szintén az egyén megtanítása arra, miként tegyen szert olyan bölcsességre, amivel a teremtett világot uralni tudja, így kifejtse önmagát, s mind teljesebb emberré legyen. A bölcsességi irodalom tehát olyan iskolát alakít ki, amely megtanít élni ezen a földön. Az életet két oldalról, világi és vallási szempontból közelíti meg.

¹ E szemléletes felosztást Dr. Kerekes Károly OCiszt.-tól vettük.

² Kánaáni város a szír tengerparton.

³ Stílusukat tekintve egyfajta enciklopedikus tudás átadására szolgáló egyszerű felsorolások.

A Teremtővel való találkozásban az ember kétféleképpen viselkedhet:

- felelhet érzelmileg: nyilvános vagy egyéni imádsággal, hódolattal (Zsoltárok könyve);
- adhat értelmi feleletet: amint azt a Prédikátor vagy Jób könyvében megfigyelhetjük.

A hitvallás központjában nem Isten tettei állnak (vö. MTörv 26,5-9), hanem az emberi képesség, amely lehetővé teszi, hogy ki-ki feltalálja magát a különféle élethelyzetekben. Az ember arra nyer elhívást, hogy saját és elődei (népének nagyjainak) tapasztalatait felhasználva emberibb emberré alakítsa önmagát.

A zsidó bölcsességi hagyomány két alapelvre épül:

- teremtett létezők vagyunk, s ennek megfelelően Istenről mint Teremtőről szól;
- az ember kötelessége, hogy teremtményi mivoltának megfelelően éljen: alakítsa környezetét és önmagát; felelős a teremtett világért és önmaga fejlődéséért.

A bölcsesség tehát az emberrel foglalkozó tudomány (a modern egzisztencializmushoz hasonló, de konkrétabb annál). A bölcsek nem elméletet tanítanak, hanem arra oktatják olvasóikat, hogy személyes értékekre találva éljenek.

A bölcsességi hagyomány kialakulása

Amennyiben a bölcsesség a konkrét élethelyzet hozzáértő megoldása, annyiban nem kapcsolódik egy bizonyos társadalmi osztályhoz. Ám a tanító „bölcsek” a mindenkori társadalom tanult rétegéhez tartoznak: érteniük kell az íráshoz. Ennek megfelelően a bölcsek és írástudók együtt jelennek meg a Biblia egyes lapjain, pl. Jer 8,8-9. A Sir 38,24– 39,15 feldicséri őket oly módon, hogy munkájukat szembeállítja a kétkezi, fizikai munkával. Az írástudót sajátos feladata teszi alkalmassá arra, hogy megszerezze a bölcsességet. A bölcsességi irodalom a királyi udvarban fejlődött ki, miként a korabeli Egyiptomban és Mezopotámiában is. Az egyiptomiak találták fel a papírt, amit azután széles körben használtak. Nem véletlen tehát, hogy az írni foglalkozás jelentős szerepet játszott náluk. Ahhoz, hogy valaki írni lehessen, az udvari vagy a templomi iskolák valamelyikébe kellett járnia. A tanító volt az „atya”, és a tanuló a „fiú”. Az iskolát ill. a könyvtárat az „élet házának” nevezték. Ezekben az iskolákban számos bölcséleti könyv látott napvilágot, az írások megfogalmazásában, ám gyakran a királyoknak tulajdonítva a szerzőségeket, mivel őket tartották a legnagyobb bölcseknek. A tulajdonított szerzőség nem ismeretlen a Biblia világában sem, hiszen a hagyomány szerint a Példabeszédek és a Prédikátor könyvének szerzője Salamon király, noha nyilvánvalóan nem ők írták e bölcsességi mondásgyűjteményeket.

Az Ószövetség bölcs szentenciáinak legnagyobb része a Példabeszédek könyvében található. A Példabeszédek egyik salomoni gyűjteményét *Hiszkijának, Júda királyának emberei* (Péld 25,1) gyűjtötték egybe; ezek a bölcsek azonban nem csak gyűjtötték a régebbi mondásokat, hanem maguk is írtak, és így bővítették azokat.

A bölcsességi irodalom környezete egészen más volt, mint ahol a papi és prófétai iratok keletkeztek. A Jer 18,18 megkülönbözteti a papok, a bölcsek és a próféták csoportját; elfoglaltságuk különböző: a bölcsek nem érdeklődtek az istentisztelet iránt, látszólag nem hatotta meg őket népük baja, nem dolgoztak a nagy reménység ügyéért, hogy fenntartsák népüket – mindezek miatt Jeremiás nemigen értékeli őket pozitívan (vö. Jer 8,8).

A Törvény és a Próféták központi gondolatai a Szövetség, a Kiválasztottság, az Üdvösség. A „bölcsek” azonban már Izraelben sem a nép közösségi történelmével (múltjával, jelenével, jövőjével) foglalkoznak, hanem elsősorban az egyéni sors foglalkoztatja őket. Ebben követik keleti és nyugati bölcseledő kortársaikat. A különbség viszont lényeges annyiban, hogy az izraeliták és a (fogság utáni) zsidóság saját jahvista vallásuk fényében nézik az ember egyéni sorsát is. A választott nép bölcseinél ezért a bölcsesség – oktalanság ellentétpárja sokszor úgy szerepel, mint igazság – gonoszság, vagy hűség – hűtlenség.

Meglepőnek tartjuk, hogy a bibliai bölcsességi írások igazi célja sokkal inkább az istenség (’lôhîm) és az egyén kapcsolata, mint Jahve és az ő népe, Izrael közti kapcsolat. A történelemben munkálkodó személyes Isten, Jahve, név szerint – a Sirák fia könyvének néhány fejezetét kivéve –

még csak nem is szerepel a bölcsességi írásokban. Az alapkérdés mindig az egyén helyes viszonya a világ Urához. Bizonyos pontig tehát a bölcsességi irodalom független az üdvösségtörténetétől.

Am lényegi különbség: a bibliai bölcsesség mindig kapcsolatban áll a személyes Istennel. Vallja, hogy minden bölcsesség, tehát az emberi is, Istentől származik. Hiszen egyedül Ő a bölcs (vö. Péld 21,30: *Nincs olyan bölcsesség, nincs olyan tudomány, – s nincs olyan tanács, amely megáll az Úr színe előtt*).

Gerhard von RAD, a „Weisheit in Israel” című úttörő művében kimutatja, hogy a bölcsességi irodalom problematikája – olykor rejtetten, máskor nyílt megfogalmazásban –, de már a legelső sugalmazott írásokban is kimutatható (pl. a Teremtés könyvében olvasható József-novellában).

A Kr.e. 578-ban bekövetkezett történelmi katasztrófa hatására Izrael mint nép, eltűnt a történelem színpadáról. A Babilonba hurcoltak többsége a magas kultúrájú, idegen népek körében vallásilag sokszor megalkuvóvá, liberális szemléletűvé lett. Ebben a korban erősödik meg a bölcselkedő, döntően világiakból álló értelmiségi réteg. Ennek válaszreakciójaként a korábbi teológiai témák helyébe egy teljesen új, a leviták köréből származó szemlélet lép: egy kis csoport még inkább hangsúlyozni kezdte a jeruzsálemi kultusz helyreállításának szükségességét. A fogságot követően Ezdrás és Nehemiás működése erősíti meg az ősi hagyományok feléledését.

A Salamon koráig visszanyúló bölcsességi gondolkodás a fogság utáni évszázadokban azután annyira megerősödik, hogy a prófétai hagyományt háttérbe szorítva a bölcsességi szemlélet a IV. századtól egyeduralmúvá lesz, míg a történelmi hagyományokat az ún. Krónikás Történelmi Mű⁴ (1-2 Krón; Ezdr; Neh) keretében a „krónikás” foglalja össze.

Fő témák

A fogság utáni irodalom központi témája az emberi szenvedés. Ekkor merül fel a kérdés: miféle Isten az, aki az embert szenvedni hagyja? Az igazak jutalmazásáról szóló hagyományos teológiai felfogás alapvető válságba került: az emberi tapasztalat és a hagyományos válasz ellentétben áll – ennek dialektikus feloldását keresi a bibliai bölcselő:

- *Tézis: Isten igaz, a világot az igazság törvényivel kormányozza, a jó szándékú és igaz embert megjutalmazza, a gonoszt pedig az igazságnak megfelelően megbünteti.
- *Antitézis: az emberi tapasztalat: az igaz ember gyakran koldusbotra jut és sokféle szenvedés éri, míg a gonoszok gondtalanul élik világukat.
- *Szintézis: a problémára a különböző szentírók más-más megoldást adnak.

Az emberi lét értelmét keresve a bölcsességi gondolkodás két vonala különböztethető meg:

- hagyományos (Sirák fia, Példabeszédek, Énekek éneke): elfogadja a hagyományos teológiai gondolkodást az isteni igazságszolgáltatásról (természetesen a földi keretekben);
- intellektuális (Prédikátor, Jób): megkérdőjelezi az igazságszolgáltatás hagyományos felfogását és lázad ellene.

Mindkettőben közös, hogy a tapasztalatra épít, és élményeit intellektuálisan dolgozza fel. A bölcsességben tehát összefonódik az emberi tapasztalat és értelem annak érdekében, hogy tudatosan beleilleszkedjen a teremtett világba, annak tevékeny része és ura legyen, s így az élet mestere legyen.

A **Példabeszédek könyve** olyan bölcs mondások gyűjteménye, amelyek vallás-erkölcsi tanításokat tartalmaznak. Irodalmi formája a következő:

- 1) Egy közös emberi tapasztalatot fogalmaz meg,
- 2) azt valami máshoz hasonlítja,
- 3) végül erkölcsi következtetést és tanítást szűr le belőle.

---

⁴ Az elnevezés Martin Noth 1943-ban publikált művéből származik: „das chronistische Geschichtswerk”, rövidítve: ChrG.

A Példabeszédek könyve „bölcseleti antológiának” is nevezhető olyan mondásgyűjtemény, amely Izrael egész történelmét felöleli. Hagyományos teológiai nézetet képvisel; kétféle forrásból táplálkozik: a közös emberi tapasztalat és a Jahve-hit.

A gyűjtemény írói a társadalom felső rétegéhez tartoztak. Ennek két bizonyítéka:

- 1) a költemények legtöbbször művészi formája magas színvonalú kultúráról tanúskodik
- 2) számos példabeszédben olvasunk anyagi jólétnek örvendő bölcsről (pl. 10,15).

A társadalmi helyzet maga is része az Isten által biztosított világrendnek. Ezért büszkén élvezik atyáik örökségét (vö. 19,14a), tartanak rabszolgákat (vö. 29,19.21), és töltenek be jelentős társadalmi pozíciókat (vö. 22,7; 23,1). Az írnok-iskolákban tanított udvari bölcselet mellett bizonyos szentenciák a kisparasztok és munkások tapasztalatait fogalmazzák meg, mint például: *A munkást éhsége munkára hajtja, mert a szája készíti* (16,26). Más mondások pedig a meggazdagodás fonákosságaira hívja fel a figyelmet: *Többet ér szerényekkel együtt megalázkodni, – mint gőgösökkel prédán osztozkodni* (16,19).

Jób könyve a korabeli világirodalomhoz kapcsolódik. Az alaptéma más népek irodalmában is feldolgozásra kerül: az ártatlan, igaz ember szenved, de mindvégig hűséges marad. Barátai szerint ártatlansága lehetetlenség, hiszen – a hagyományos teológia szerint – Isten csakis a gonoszokat bünteti. Az igaz szenvedése azt látszik igazolni, hogy Isten nem igazságos.

Jób maga sem izraelita,⁵ és a vele vitatkozó három barát neve is nemzetköziségről tanúskodik: Elifáz a Holt-tengertől délkeletre eső, bölcseletéről jól ismert Edóm földjéről származik (vö. Jer 49,7), Bildád az Eufrátesz-menti Súahból való (vö. Ter 25,1), Cófár pedig, feltehetően a Bejrút és Damaszkusz között található Ain Szófár helységről érkezik. Ezek szerint Jób három barátja a betlehemi bölcsekhez hasonlóan az emberiség egyetemes istenkeresését mutatja be.

A prózában megírt előszó után költői dialógusok következnek egészen a 31. fejezetig bezárólag. A 28. és a 32-37. fejezetek későbbi eredetűek: ezekben szólal meg Elihú, egy fiatal, aki bölcsnek tartja magát, s aki szerint a szenvedés által az ember formálódik, Isten mintegy ez által neveli őt. Elihú tehát a szenvedés következményét ragadja meg, de annak eredetét ő sem fejt meg. A 3. fejezetben az élet abszurditása is megfogalmazódik: a világ az Isten által teremtett börtön; Jób tehát azért imádkozik, hogy visszakerüljön a káoszba. Jób szembeáll a korabeli nézetekkel, s ez vezet el a jobb megértésre: Istent nem az ember gondolkozása határozza meg, ő nem torpan meg annak határán, hanem felülmúl mindent. Egyetlen helyes magatartás Isten terveinek föltétlen elfogadása. A könyv nem kínál teológiai megoldást: inkább tekinthető irodalmi műnek, mint teológiának.

Az ismert Isten kutatása – teológia

Az ismeretlen Isten kutatása – irodalom (és filozófia)

Minden emberi ismeret központi problémája, hogy milyen viszonyba álljon Istennel. Az „istenfélelem” párhuzamos, szinonim kifejezései: „igaz”, „helyes”, kerüli a rosszat”, gyűlöli a gonoszt”.

A **Prédikátor** (Qóhélet) onnan indul ki, ahová a Jób 42,6 megérkezett: levonja a tanulságokat Jób és Isten szóváltásából: élvezni az életet, amikor Isten megengedi, máskor pedig belenyugodni a dolgok érthetlenségébe. Egyrészt Jób magatartását kritizálja, amikor így szól: *Ezért nem szállhat perbe azzal, aki fölötte áll. Sok beszéd van, ami csak a hiábavalóságot szaporítja: Mi haszna van belőle az embernek?* (Préd 6,10-11). Másrészt elfogadja Jób ellenvetéseit, miszerint nincs közvetlen ok-okozati összefüggés az ember viselkedése és sorsa között: *Vannak igazak, akikkel úgy bánnak, mint a bűnösökkel, és vannak bűnösök, akikkel pedig úgy bánnak, mint az igazakkal* (8,14).

---

⁵ Úc földjét (vö. Jób 1,1) Haurán vidékén lokalizálhatjuk, a Jordántól északkeletre.

A teológiai gondolkodásban mutatkozó rokonságon kívül Jób és a Prédikátor között hasonló szociális viszonyok is felfedezhetők. A dialógusok Jóbja befolyásos ember lehetett, hiszen így emlékezik: *Amikor a városkapuhoz mentem..., amikor megláttak az ifjak, hátra húzódtak, – az öregek pedig fölkeltek és állva maradtak. A vezető emberek abbahagyták a beszédet, – és tenyerüket a szájukra tették* (Jób 29,7-9). Arisztokrata múltjához képest a 7. fejezetben helyzetét rabszolgához hasonlítja. Nem a szolgaság intézményén botránkozik meg, hanem hogy ő találja magát ilyen szituációban. A Prédikátor ugyan ehhez a társadalmi réteghez tartozik, hiszen így gondolkodik: *Ne figyelj mindenféle szóbeszédre, – és ne halld meg, ha szolgád átkoz!* (Préd 7,21).

A babiloni fogság előtt a retribúció tana (Isten a jókat életükben megjutalmazza, a gonoszokat megbünteti) a tehetősebb réteg szemében még csak-csak tartható volt, de az idegen hatalomtól való egzisztenciális függés és igazságtalan kiszolgáltatottság átélése a korábbi teológiai meggyőződés válságához vezetett. Valaha Isten biztosította a világot, s így a társadalom rendjét – most azonban érthetetlené vált, mintha Isten elrejtette volna magát.

A Prédikátor ismeri, de általában csak azért idézi a klasszikus bölcsesség állításait, hogy megcáfolja őket (pl. 8,6-7). A Qóhélet a qāhal igegyök nőnemű participiuma: ebből származik a „gyülekezet” főnév; a Qóhélet olyan személy lehetett, akinek fontos szerepe volt a zsidó gyülekezetben, ott betöltött szerepe miatt egyes kommentárok „kétértelműnek” fordítják.

A Prédikátor viszonylag gyakran beszél Istenről: írásában az *elohim* szó 40x fordul elő, de meglepő módon egyszer sem említi Isten tulajdonnevét, Jahvét. Istenről szólva előszeretettel használja a határozott névelős általános kifejezést, amit így fordíthatnánk: „az isten”, vagy „az istenség”. Isten adja az élet idejét (vö. 5,17; 8,15; 9,9), vagy magát az életet (vö. 12,7), de ő adja a bajokat is (vö. 3,10). Vagyis az ember nem tudja felfogni Isten alkotásait (vö. 3,11). Amit Isten ad, az ember számára az teljesen érthetetlen marad: semmire nem tud belőle következtetni. Ugyanez mondható az „alkot”, „teremt” igékre is: Isten valóban szépen alkotott mindent a maga idejében (3,11), megteremtette az embert (vö. 7,29), mégis minden alkotása érthetetlen marad (vö. 11,5). A Prédikátornál tehát a sors és Isten majdnem összekeveredik. A „sors” szó valóban tényleg hiányzik mind a Példabeszédek, mind Jób könyvéből, míg a Qóhéletben hétszer fordul elő. Ugyanez a sors vár a bölcsre és esztelenre, emberre és állatra, igazra és gonoszra egyaránt: a halál (vö. 2,14; 3,19; 9,2).⁶ A távollevő Isten képe alapján ő is használja az istenfélelem fogalmát, de ez nála elvesztette minden bizakodó és optimista jellegét. A félelem egy távoli hatalomnak alávetettséget fejez ki. Ezt tartja az egyetlen lehetséges magatartásnak a kifürkészhetetlen Istennel szemben.

A Prédikátor számára a világ abszurd – így értelmezhető a könyvben sokszor ismétlődő alapgondolat: *Igen nagy hiábavalóság! Minden hiábavalóság!* Az élet értelmének keresése nem vezet sehová; az embernek el kell fogadnia a negatív választ arra a kérdésre, hogy: mi hasznom ebből?

A Prédikátor gyakran szólít fel örvendezésre: *Rájöttem, hogy nem tehet jobbat az ember, mint hogy örvendezzen és gyönyörködjön, amíg élete tart* (3,12). Nem vádolható tehát pesszimizmussal, mert annak ellenére, hogy megállapítása szerint a világ értelmetlen, arra bátorítja olvasóit, hogy használják fel az élet jó dolgait. Nem veti meg az életet, jóllehet a halál fontos szerepet játszik gondolkozásában. A klasszikus bölcsességgel ellentétben – melyet csak a korai halál foglalkoztatott (vö. Péld 10,2;11,4; stb.) – rezignáltan azt hangoztatja, hogy a halál az ember elkerülhetetlen sorsa: *Minden egy helyre vándorol, valamennyien porból lettek és a porba térnek vissza* (3,20). Szkeptikusan áll a lélek halhatatlanságáról szóló gondolkozással szemben (vö. 3,21). Szerinte a világban semmi nem biztos; az univerzum rejtett rendezettsége csak illúzió. De hogy elkerüljük a depresszióba süllyedést, mindezek ellenére ajánlatosabb élvezni az élet örömeit.

A Prédikátort Istenről való beszédmódja alapján leginkább filozófusnak lehetne minősíteni, nem Izrael tradicionális hitére hivatkozik, inkább egyfajta univerzális teológiára. Ő az első, aki héber nyelven filozofikus gondolatok fejtegetésébe kezd.

---

⁶ Ez az elképzelés bizonyos tekintetben közel áll a felvilágosodás korának angol deistáihoz: elismeri, hogy Isten a világ alkotója, de szerinte ettől a világ még nem vált érthetővé.

Örök emberi kérdés: Hogyan járhatjuk végig az élet útját tragédiák nélkül? De még jobban érdekli a mindenkori embert: És mi lesz azután? Egyáltalán lesz-e valami, és az micsoda? – A hitből élő ember nem nyugtalankodik; nem kételkedik, hanem megvallja: *Az igazak lelkei* (egyéni és közösségi sorsuk, életük és haláluk) *az Isten kezében vannak* (Bölcs 3,1). Ugyanezt vallja – de még meggyőzőbben – az újszövetségi krisztushívő: *Akár élünk, akár halunk, az Úréi vagyunk* (Róm 14,8). És egyforma lesz-e a jók és a gonoszok sorsa? (Sir 11,26; Bölcs 3,1-12)

A **Bölcsesség könyve** a Kr.e. I. században, vagyis az összes közül a legkésőbb keletkezett szinézis, amelynek szerzője Alexandriában, a zsidó diaszporában, görögül írja művét. A LXX szerint idézi a Szentírást, amely fordítás ugyanebben a környezetben keletkezett. A könyv tehát későbbi a Septuagintánál, de nem ismeri Philón munkásságát (Kr.e. 20 – Kr.u. 54). Hellén tanultságának köszönhető az elvont szavak használata és az a könnyed okoskodás, mely nem érhető el a héber nyelv szókincsével és nyelvtanával.

A világot jónak tartja, amit Isten szeretetből teremtett. Amennyiben mégis abszurditással találkozunk, az – a könyv írója szerint – annak következménye, hogy az ember nem működik együtt a Teremtővel: ebből fakad minden harmóniavesztés. A könyv logikája tehát:

- * az ember Isten képe és hasonlatossága
- * Isten jó és örök
- * tehát az ember öröklétre született, a halál nem az utolsó szó

A Bölcsesség könyve nem tud a föltámadásról, de az ember halhatatlanságát szilárdan vallja. A halált követő örök élet mindent felülmúlóan közösséget teremt Istennel. A halál nem abszolút, hanem csak átmenet e világból a másvilágba. Antropológiai felismerésekből, vagyis nem kifejezetten kinyilatkoztatásból új teológiát fogalmaz meg.

A jót és a jólétet nem tudja különválasztani: az anyagi gazdagság az emberi jóság egyik fokmérője; de ismer arra is példát, hogy a szegény ember is lehet 'gazdag'. A jóság ellentéte és ellensége nem a rossz, hanem a nem-igazság.

Az általános bevezető összefoglalása

A világ törvényeit megfigyelve a bölcs felfedezi abban az Alkotó szándékát, s életét ehhez igazítja. Az igazi bölcsesség megfigyelésen és tapasztalaton alapszik, tehát empirikus, de szerény marad, mert tudja, hogy a világ rendjét nem az ember elképzelései szabják meg.

Mivel az Izraelt körülvevő népeket is ugyanazon gondolatok foglalkoztatták, e könyvek minket is segítenek szolidárisan gondolkodni nem-keresztény, sőt nem-hívő embertársainkkal. Csak ez a bölcsesség óvhat meg bennünket attól, hogy a más úton járókat elutasítva kizárjuk őket szívünk-ből, s így beszűkült fanatikusakká legyünk.

A bölcsességi írások nagy része költői formában maradt ránk. A héber költészet jellemzője, hogy fogalmi megragadás helyett inkább a személyes ábrázolásra törekszik.⁷ A héber nyelv a hokmā^h (חֻכְמָה) szóval jelöli azt az emberi képességet, amely által keres és kutat az ember. A bölcsesség bibliai jelentését a Példabeszédek könyvének előszava több oldalról világítja meg.

Bölcs mondásai Salamonnak, Dávid fiának, Izrael királyának:

Ismerd meg a bölcsességet és az intést

értsd meg az értelmes mondásokat!

Fogadd el az okos intést,

az igazságot, a törvényt, és a becsületességet!

Hogy az egyszerűeknek értelem adassék,

az ifjúnak tudás és megfontoltság.

---

⁷ Több zsoltár „Sitz im Leben”-je maga a zsidó liturgia, ahol keletkeztek, és ahol fennmaradtak; a zsoltár recitálása személyes választ jelent az Istennel való találkozásra, vagy személyes részvételt abban az eseményben, amiről közösségileg megemlékeznek (vö. Józs 24).

*Hallgat rá a bölcs, és gyarapítja tudását,
az értelmes útmutatást nyer,
és megérti a példázatot és hasonlatot,
a bölcsök szavait és találós kérdéseit.
Az Úrnak félelme a bölcsesség kezdete...*

EXEGETIKAI ELEMZÉSEK

A biblikus exegézisünkben arra törekszünk, hogy az előttünk álló kanonikus szöveget úgy értelmezzük, hogy egyúttal ennek fényében a jelen olvasó egyéni és közösségi történelmi tapasztalatai is megvilágítást nyerjenek.

A megszemélyesített Bölcsesség alakjának megismerése érdekében a továbbiakban a következő ószövetségi szövegek elemzésére térünk ki: Péld 8,1–9,6; Sir 24; Bölcs 7–9. Más jelentős szövegeket is kiemelhetünk volna, de a fentiek az újszövetségi írárok megértése szempontjából is különös jelentőséggel bírnak. Megfigyelhetjük, hogy az Istentől eredő bölcsesség miként foglalja magába Isten emberek felé való feltárulkozását, lépésről lépésre való kinyilatkoztatását egészen addig a csúcspontig, míg végül benne az isteni Jelenlét köztünk- és bennünk-lakását fölfedezhetjük.

A Példabeszédek könyve Izrael legrégebbi bölcsességi hagyományának gyűjteménye. A 10–31. fejezetek olyan különféle eredetű mondásokat tartalmaznak, amelyek az ifjúság nevelését szolgálják. Az 1–9. fejezetek példázatai – feltehetően a fogság utáni időben – a fentiek bevezetéseként íródtak.

További ajánlott olvasmá- nyok:	Sirák fia	1,1-10
	könyve	4,11-19
		6,23-31
		14,20– 15,10
		51,13-30
		1,1-11
	Bölcsesség	6,12-21

Példabeszédek könyvének 8. fejezete

A 8. fejezet első három verse a fejezet további részében olvasható beszéd bevezetéséül szolgál; célja egyszerűen abban áll, hogy elhelyezze a szólni kívánó Bölcsességet.

Ki ez a Bölcsesség? A szövegből nem derül ki egyértelműen. Egyesek az Értelemmel azonosítják, amely a valóságot a maga mélységében fogja fel – de így se tudunk sokkal többet róla. Asszonyként mutatkozik be – e megfogalmazás talán az idegen, senkihez sem tartozó nővel, a magát áruba bocsátó prostituálttal áll ellentétben. Ennek ellenére meglepő, hogy beszédének bejelentésével a megszemélyesített Bölcsesség ragadja magához a kezdeményezést. Nem csak az ismerőseivel áll le beszélgetni, hanem igazi szótartó intéz a széleskörű hallgatósághoz; nem a kedvező dolgokról szólnokol, hanem emelt hangon kifejezetten dorgáló beszédet tart. Hallgatóinak nem ad szót, senkit meg nem hallgat, ellentmondást nem tűr.

Hol tartja beszédét? A 2-3. versek egy jól meghatározott helyet jelölnek meg számára. Az ókori, közel-keleti fallal körülvett városok kapuin kívül volt az utak csomópontja. Jeruzsálem óvárosába például a Jaffai és a Damaszkuszi kapun lehetett bejutni. Az utak találkozásában, a kapu előtt tágas tér volt. Másrészt a városokat – s különösképpen megfigyelhető ez Jeruzsálem esetében – a védhetőség céljából többnyire magaslatokra építették. A dombra való felkapaszkodás után a kapuk előtti tágas térség tehát megpihenésre is szolgált. Rendszerint itt folyt a város társadalmi, kereskedelmi élete, és ez volt az igazságszolgáltatás törvényes helye is; előfordult, hogy nagyobb vallási összejöveteleket is e tereken tartották. Esténként, amikor a nappali meleg alábbhagy, a város népe, és különösen a fiatalság kivonul a városkapuk előtti terekre, hogy találkozzanak egymással: egymásra találhatnak ott a szerelmesek és a bábéskodók, a kereskedők és a politikusok egyaránt.

Ezt a helyet választja a Bölcsesség is, hogy ott szólásra emelkedjen. Célja úgysem az, hogy bizonyos kiválasztottakhoz szóljon, hanem mindenkit meg akar szólítani; mondanivalóját mindenkinek hallani kell. Nem iskolát alapít, mint egyes filozófusok, nem a jeruzsálemi templomot választja

prédikációjának színhelyéül (miként azt Sirák fia teszi), hanem a nyilvánossághoz szól. Költői nyelvezetében nem szerepelnek a természet szépségét leíró kifejezések: nem medítál az erdők békéjéről, a mezők gazdagságáról, nem csodálkozik rá a végtelennek tűnő tengerre, vagy a csillagok ragyogására. Ellenben ott mutat rá Istenre, ahol a városi ember él, a társadalmi kapcsolatok közepette. És mit mond Istenről a megszemélyesített bölcsesség?

A Bölcsesség beszéde két részből áll: a 4-31. versek alkotják az elsőt, ami három szakaszból áll (4-11. 12-21, és 22-31), valamint a témákat záró buzdításból (32-36. versek).

A szózat első részének első szakaszát a „ti” személyes névmás hangsúlyos ismétlődése jellemzi. Ily módon teremt kapcsolatot hallgatóival a bölcsesség. A szakasz irodalmi szerkezetét – a 4. versben olvasható megszólítás után – a következő kifejezések határozzák meg: *értsetek, kapjatok észbe, hallgassatok* (5-6a), *legyetek okosak, legyetek értelmesek* (5), *helyes, világos, igaz* (6), *igazság, egyenes* (7-8), *érthető* (9), *intelem, tudás, ismeret* (9-10), *vegyétek, fogadjátok* (10). A fenti szakasz koncentrikus szerkezetet mutat: elején és végén felszólító módban álló igék körülölelik a többszörösen ismétlődő *igazság* szót és annak szinonimáit.

A 4. vers tehát a szakasz irodalmi keretén kívül van, és egyetlen dolgot húz alá: a bölcsesség, megkülönböztetés nélkül mindenkihez szól. Ily módon megismétli a 2-3. versek mondanivalóját. Az 5. versben olvasható nem éppen udvarias jelzőkkel (*balgák, dőrék*) a hallgatóságot csúfolja. Bár hallgatói nem kifejezetten a fiatalok, a bölcsesség szemében még mindig nem érték el a nagykorúságra jellemző és megkívánható érettséget.

A hallgatóság éretlensége indokolja, hogy a bölcsesség azon fáradozik, miként tehetné őket értőkké. (A héber szöveg szívet ír, amikor az ember döntési képességét akarja megragadni; a biblikus antropológia szerint az ember szíve nem annyira az érzelmi központját jelenti, mint inkább a világos megkülönböztetés- és döntés-képességét.)

Az értelem, az intelligencia elnyerésére szólító Bölcsesség önmagáról semmit nem nyilatkozik. Saját szavait olyan jelzőkkel illeti, mint *egyenes, világos, kiváló*, ugyanakkor nem tárja föl annak tartalmát. Saját tanítását magasztalja. A 7-8. versekben olvasottak is inkább csak szavainak minőségét írja le, de a tanítás tartalmáról itt sem olvashatunk. A Bölcsességtől tanulható *igazság* több mint a mindennapi élet sikere; a vallási és erkölcsi tanítás legmagasabb foka, amely gyökeres ellentétben áll a *gonossággal, hamissággal és fondorlatos beszéddel*.⁸

Az igazágtalanság utálatos a Bölcsesség szemében. A Példabeszédek gyűjteményében gyakorta Jahvéval összefüggésben szerepel a kifejezés, valamint többnyire az ember valamilyen erkölcsi cselekvésével kapcsolatos.

*Hat dolog van, amit gyűlöl az Úr,
s hét, ami utálattal tölti el szívét:
A gőgös szem, a hamis nyelv,
az ártatlan vért ontó kéz,
az álnokságot tervező szív,
a gonosz ügyben járó láb,
a hazudozó, hamis tanú,
s végül, aki viszályt kelt a testvérek között...
Az álnok szívűektől iszonyodik az Úr,
ám akik tisztességesek, elnyerik tetszését...
Iszonyat az Úrnak a hazug ajak,
ám akik a jót teszik, elnyerik tetszését...
Utálja az Úr a gonosz életét,*

---

⁸ A fenti kifejezések többsége olvasható a Második Törvénykönyvben, Jahve és Izrael népével kapcsolatban: 32⁴ *Kőszikla! Amit csak tesz, tökéletes, /Mert igazság minden útja, /Hűséges Isten, ment minden álnokságtól, /Igaz és egyenes. /⁵ Vétkeztek ellene, akiket hibátlannak alkotott, /Gonosz és elvetemült nemzedék!*

de aki az igazság útján jár, azt kedveli.

(Péld 6,16-19; 11,20; 12,22; 15,9)

Úgy tűnik, hogy a 8,11 szinte szó szerint hozza a 3,15-öt, s így elképzelhető, hogy az előző vershez később hozzáfűzött megjegyzés.

A Bölcsesség szózatának következő részét ismét első szavaival jellemezhetjük: *Én, a bölcsesség...* (8,12). A személyes névmások a szakasz elején és végén ismétlődnek, és így keretbe foglalják a *nekem, általam, velem* határozószókat. Végre nem csak jelzőkkel szól önmagáról a bölcsesség, hanem cselekedeteinek célját és következményeit is megismerhetjük: királyok igaz tanácsadójaként mutatkozik.

A 8,12-21 szakaszban egymás mellett olvasható az elméleti tudás és gyakorlati ismeret. Kifejezéseinek többsége megtalálható más bibliai könyvekben. Jessze utódjáról például a következőket olvashatjuk, amikor eltölti őt Jahve lelke:

A bölcsesség és értelem lelke,

A tanács és erő lelke,

Az Úr ismeretének és félelmének lelke.

(Iz 11,2)

A kifejezések hasonlósága azonban nem bizonyítja a két szöveg irodalmi függőségét annál is inkább, mert a próféta szavai elsősorban nem Jessze utódját, hanem az Úr lelkének jellemzőit írja le. Tehát a kifejezések megfelelőségéből inkább a bölcsesség és Isten lelkének hasonlóságára következtethetünk.

Továbbá Jób könyvében a következő párhuzamokat olvashatjuk:

Tőle van a bölcsesség és a hatalom,

övé a tanács és az értelem [...]

Tőle van az erő és a siker.

(Jób 12,13.16a)

A 8,13-21 szakaszban *Jahve félelme* kifejezés kap központi szerepet; kifejezett említés itt nincs a bölcsességről. Ám e kettőt bizonyosan nem lehet elválasztani, amint erről több mondás biztosít:

Az Úrnak félelme az ismeret kezdete,

a bölcsességet és intést csak a bolondok vetik meg [...]

[...] gyűlölték a tudást,

és nem az Úr félelmét választották.

[...] akkor megérted, mi az Úr félelme,

és rájössz, mi az istenismeret.

A bölcsesség kezdete az Úrnak félelme,

és a Szentnek a megismerése ad értelmet.

(Péld 1,7.29; 2,5; 9,10)

Jób könyve szintén együtt említi Jahve félelmét és a bölcsességet:

Íme, az Úr félelme a bölcsesség,

És a rossz kerülése az értelem.

(Jób 28,28)

Amint a 7-8. versek antitetikus parallelizmusainál megfigyelhettük a negatív és pozitív jelzők váltakozását. A 13. versben szereplő *gyűlöletes* jelzőnek a 17. és 21. versekben olvasható *szetet* ige felel meg (*a bölcsesség szereti azokat, akik őt szeretik*).

Istenről hasonló képe van a zsoltárosnak is, aki így ír:

A hűséghez hűséges vagy,

a feddhetetlen emberhez feddhetetlen;

A tisztához tiszta vagy,

de a hamisnak ellenállsz.

(Zsolt 18,26-27)

A Bölcsesség könyvében pedig az isteni bölcsességre alkalmazva a következőket olvashatjuk:⁹
*A bölcsességet könnyen fölismerik, akik szeretik,
és megtalálják, akik keresik.*

(Bölcs 6,12)

A Péld 8,15-16 tartalma meglep bennünket, hiszen azt fogalmazza meg, hogy a nép vezetői hallgatnak a bölcsesség szavára, és így népüknek valóban előjárói. A hatalommal rendelkezők felsorolásában negyedikként, utolsóként említett *hatalmasok* (KNB)/ *főemberek* (UKB)/ *előjárók* (UPB) tulajdonképpen a Bírák könyvében is szereplő törzsi vezetők. De a bölcsesség hatékony a szegények körében is: igazságot szolgáltat és vagyont ad a szegényeknek (vö. 20-21. versek).

Az isteni bölcsesség bemutatkozását olvasva megfigyelhetjük, hogy bár a szakasz semmi utalást nem tesz a Izrael történelmére, a kifejezések mégis rokonságot mutatnak bizonyos Jahve-beszédekkel (Ter 28,13-15; Kiv 3,4-10; 20,1-2; Iz 44,24-28; 45,6b-8).¹⁰

A Bölcsesség beszédének ez a harmadik szakasza a legtöbbet idézett, ugyanakkor legnehezebben értelmezhető része. A szakasz első szava, *Jahve* – az előző két szakasz kezdőszavaihoz hasonlóan (4. vers: *ti*; 12. vers: *én*) – jól kifejezi annak témáját: jelen esetben a Bölcsesség és Isten kapcsolatát.

A 22-23. versek félreérthetőségén csúszott el annak idején Árius, aki a második isteni Személy teremtett mivoltának tanát e versekre alapozta. A szöveget olvasva azonban nem szögezhetünk le egyebet, mint hogy a bölcsesség eredete Istennél van: Jahvéból született, Ő hozta létre, Ő *alkotta, formálta* (UPB), valamint hogy léte a teremtés előtti időtlenségbe nyúlik vissza. Amikor Melkizedek megáldja Ábrahámot, ugyanezt a szót olvassuk: *Áldott legyen Ábrám a Magasságbeli által, aki az eget és a földet alkotta* (Ter 14,19). A bölcsesség tehát csakis Istentől ered. Jób hasonló szavakkal kiált föl:

*Bőrbe és húsba öltöztetél,
csontokkal és inakkal szóttál át.*

(Jób 10,11)

A zsoltáros is ezekkel a szavakkal fejezi ki, hogy léte egyedül Istentől függ:
*Te alkottad veséimet,
anyám méhében te szótted a testem.*

(Zsolt 139,13)

A 24-26. versek a Bölcsesség teremtés előtti „születéséről” szólnak. A teremtett világ leírását alulról, a mélységektől, a vizek forrásától kezdi (24. vers), majd tekintetét a hegyekre és halmokra emeli (25. vers), illetve a földet és a mezőket szemléli (26. vers), amely a teremtés után az ember otthonává lesz.¹¹ E leírásban semmiféle korabeli kozmogóniai¹² elképzelés nem kap helyet.

Ellenben a 27-30a versek Jahvét teremtő munkájában mutatják be, de minduntalan azt hangsúlyozva, hogy a bölcsesség már akkor jelen volt. A papi szerzőtől származó leírás (Ter 1) Isten teremtő szavára helyezi a hangsúlyt, itt viszont Jahve különféle teremtő tettét sorolja föl a szerző. Az előző versek gondolatmenetével ellentétben mind a 27., mind a 28. versben tekintetével felülről halad lefele. A korabeli természettudományos elképzelés alapján az égbolt kifeszítéséről és a föld alapjainak megszilárdításáról ír. A Ter 1. fejezetének megfogalmazásához hasonlóan a káosz előfeltételezéséből

---

⁹ A negyedik evangélista megfogalmazása szerint Jézus így tanít (Jn 14,21): *Aki szeret engem, azt szeretni fogja az én Atyám; én is szeretni fogom őt, és kinyilatkoztatom neki magamat.*

¹⁰ A bibliai szöveg eredetét kutatva egyes exegéták egyiptomi istennők egyes szám első személyben önmagukról megfogalmazott kijelentéseire bukkantak; ezek a ptolemaioszok korára, vagyis legfeljebb Kr.e. 300 körüli évekre nyúlnak vissza – a Példabeszédek könyve azonban ősbibliai eredetű.

¹¹ Emlékezzünk vissza a fejezet bevezető soraira, ahol megállapíthattuk, hogy a bölcsesség az embert ott szólítja meg, ahol él.

¹² A világ létrejöttére vonatkozó szemléletes leírás.

indul ki. Az őstenger visszaszorítása a rendteremtés részét képezi a Ter 1,9-10-ben, s ez a gondolat jelenik meg itt a Péld 8,29-ben is.

A 8,30a versben visszatér a gondolat, hogy a bölcsesség már akkor jelen volt: *Én már mellette voltam, mint kedvence*. Sőt, ha végigtekintjük a szakaszban előforduló bölcsességre vonatkozó szavakat, meglepő módon áll előttünk fejlődése: fogantatása (22), mintegy méhen belüli fejlődése (23), születése (24-25), a Teremtő melletti otléte (27), s végül mint kedvenc gyermeket látjuk játszadozni Isten színe előtt (30-31).

A 8,22-31 szakaszra összességében tekintve tehát négy időszakot különíthetünk el: az első két versben a Bölcsesség megformálásáról olvashatunk a teremtés előtti időtlenségben (22-23), a következő három versben a világ teremtését megelőző születéséről (24-26), ezt követően gyermekként segítkezik a világ megteremtésében (27-30a), végül Isten és az emberek közötti kapcsolatban találja örömét (30b-31).

Ez utóbbi gondolattal szólítja meg hallgatóit az isteni bölcsesség: ő, aki Isten színe előtt töltötte boldog életét, most az emberek fiaival lép kapcsolatba. Az ember világa mindig fontos volt számára (vö. 8,23.26.29.31), de most közjük is lép.

Miután tehát tanításának kiválóságát méltatta (4-10), magát eredményes és igazságos királyi tanácsadónak mondta (12-21), most újabb érvet hoz fel annak érdekében, hogy hallgatóit megnyerje: eredete Jahvéra nyúlik vissza, már akkor mellette volt, amikor az megteremtette a világ szilárd rendjét, most pedig örömét abban leli, hogy a teremtett világban, az emberek között éljen. Tehát az isteni bölcsesség a teremtő Istennel, a teremtett világgal, és az emberekkel való kapcsolatában tárul elénk.

³² „Nos hát, fiaim, hallgassatok rám!

Jól járnak, akik megtartják útjaimat.

³³ Halljátok meg intő szavamat: legyetek bölcsek,
s ne tagadjátok meg tőle a figyelmet!

³⁴ Boldog ember, aki hallgat rám,
aki napról napra örködik ajtómnál,
s őrzi kapuim félfáit.

³⁵ Aki megtalál, az életet talál,
és elnyeri az Úrnak tetszését.

A motivációk sorozata után a 8,32-35 szakaszban buzdítás következik. Megszólításában mindenkit szeme előtt tart, amikor azt mondja: *fiaim* (32), illetve *ember* (34) – irodalmilag kapcsolatba hozható a 31. versben olvasott *emberek fiai* kifejezéssel.

A Bölcsesség teljes nyilvánosság előtt tartja meg beszédét, hogy mindenkinek megmutassa az egyenes és igaz életutat. Tanácsot ad a népek felelős vezetőinek (vö. 8,15-16), de ugyanezt a szerepet tölti be a szegény és elnyomott ember életében is.

Az alaptémát a háromszorosán ismétlődő (32.33.34) „hallgat” ige jelöli ki. A 8,6-10 szakasz már előkészítette e témát: a tanítvány odafigyel mestere szavára. E fejezetet lezáró szakaszban az odahallgatás mint áldásforrás, a meg nem hallgatás pedig az átok forrásaként szerepel.

³⁶ De aki vét ellenem, saját lelkének árt,
akik elvetnek, a halált kedvelik.”

A bölcsesség kapujában várakozó és ébren őrködő ember azért boldog (vö. 8,34), mert aki keresi a bölcsességet, az meg is találja (vö. 8,17). Sirák fia is buzdít arra, hogy: *Ha okos embert látsz, keresd fel korán, és lábad koptasd ajtaja küszöbén* (Sir 6,36). Aki azonban megveti az isteni bölcsességet, annak élete a halálba vezet (vö. 7,27).¹³ A 8,35-36 versekben megfigyelhető a tipikusan a fogság utáni idők

---

¹³ Ilyesféle antitézisek sorozata olvasható még: Péld 1,32-33; 2,21-22; 3,32-35.

teológiai irodalmára jellemző megfogalmazás: az élet és a halál közti alapvető döntés, mint sürgető feladat.¹⁴

Példabeszédek könyvének 9. fejezete

A bölcsességi gyűjtemény bevezetésének lezárásaként a 9. fejezetben a megszemélyesített isteni Bölcsesség ismét úgy áll előttünk, mint aki hívja, várja az embereket. A könyv szerzője a párhuzamos bemutatás költői eszközét felhasználva a Bölcsességet úgy állítja elénk, hogy a balgaság kontasztjában mind jobban kiemelkedjen. A Bölcsesség beszéde (1-6) és a Balgaság beszéde (13-18) egyaránt hat-hat verset tesz ki, tehát a leírás ténylegesen párhuzamba is állítható; a diptichont pedig szintén egy hat versből álló tanítás választja el egymástól.

A 9. fejezet hat verse alapján a Bölcsesség vállalkozó szellemű és bátor háziasszonynak mutatkozik.

*Megépítette a házát a bölcsesség,
s hét oszlopát is felállította.
Barmait levágta, borát megkeverte,
és az asztalát is megterítette.
Kiküldte szolgálóit és kihirdette
a város magasabb pontjain:
„Tapasztalatlanok, kerüljetek beljebb!”
Az értetleneknek meg ezt mondja:
„Gyertek, egyetek a kenyereimből,
igyatok a borból, amelyet kevertem!
Éltek, csak hagyjatok fel a dőreséggel,
és járjatok az értelem útjain!”*

A Bölcsesség háza hét oszlopon nyugszik. Vajon mit akar ez kifejezni? Leginkább elfogadható az a meglátás, hogy a Példabeszédek könyvében idézett hét mondásgyűjteményre utal. Ha az első kilenc fejezetet bevezetésnek tekintjük, és a zárófejezet utolsó szakaszát félretesszük, akkor a hét mondásgyűjtemény a következő:

- ✓ Salamon bölcs mondásainak nagy gyűjteménye (10,1– 22,16)
- ✓ A bölcsék mondásainak gyűjteménye (22,17– 24,22)
- ✓ A bölcsék mondásai gyűjteményének folytatása (24,23-34)
- ✓ Salamon mondásainak második gyűjteménye (25,1– 29,27)
- ✓ Águr mondásai (30,1-14)
- ✓ Számmondások (30,15-33)
- ✓ Lámuel szavai (31,1-9)

A Bölcsesség megnyitja házát mindenki számára, és ünnepi lakomát rendez nekik. Irodalmi párhuzamok után kutatva extrabiblikus szövegek közül egy ugariti legendát találunk, amelyben Baal istenség lakomára hívja az isteneket és istennőket.¹⁵ A Bibliában pedig Dávidról azt olvassuk, hogy nagy műgonddal oszlopcsarnokos királyi palotát épít (vö. 2Sám 5,11-12; Jer 22,13-15).

---

¹⁴ Pl. Sir 15,17-18. Hasonlóan, a fogság utáni, deuteronomista szerző Mózes ajkára adja a felszólítást: *Nézd, eléd tártam ma az életet és a jót, de a halált és a rosszat is...* (MTörv 30,15kk).

¹⁵ Lásd J. B. PRITCHARD: *The Ancient Near East Text, Suppl.*, Princeton 1969, 560.

A lakomán enni és inni lehet: húst (9,2), kenyeret (9,5), illetve bort (9,2.5).¹⁶ De az étel-ital csak érzékelhetővé teszi, amit a bölcsesség kínál: valójában tanítása az, ami életet.

*Egyél, fiam, mézet, mert jó,
És a lépes méz édes az ínyednek.
Tudd meg hát,
Hogy ilyen a bölcsesség a lelkednek...*

(24,13-14a)

Tehát a Bölcsesség étékként kínálja tanítását: mindazt, ami a következő gyűjteményekben olvasható. Aki e hét mondás-gyűjteményből táplálkozik, annak élete kitágul. A testi és lelki eledel szimbolikája más bibliai leírásokban is ismert:

*Nem csak kenyérral él az ember,
sokkal inkább azzal él az ember,
ami az Úr ajkáról származik.*
(MTörv 8,3b; vö. Mt 4,4)

*Jön majd olyan idő
– így szól az én Uram, az Úr –,
amikor éhséget bocsátok a földre.
Nem kenyérre fognak éhezni,
és nem vízre fognak szomjazni,
hanem az Úr igéjének hallgatására.*
(Ám 8,11)

A fogság prófétája hasonló gondolatokkal bátorítja hallgatóit:

*Ti szomjazók mind, jöjjetek vízért,
még ha nincs is pénzetek!
Jöjjetek: vegyetek és egyetek!
Jöjjetek: vegyetek bort és tejet,
nem pénzért és nem fizetségért!
minek adnátok pénzt azért, ami nem kenyér,
A keresetet arra, ami jól nem lakat?
Hallgassatok ide, figyeljetek rám, akkor jót esztek,
és kövér falatokban lesz részetek!
Figyeljetek rám, jöjjetek hozzám!
Hallgassatok rám és élni fogtok!*
(Iz 55,1-3a)

E prófétai tanításokat és kései visszhangjukat tanulmányozva látjuk tehát, hogy a Jahvétól született Bölcsesség Izrael egész bölcsességi örökségét magába foglalja; de nem egyszerűen bölcs mondasok mennyiségi összességét tartjuk kezünkben, hanem Isten hiteles kinyilatkoztatását.

---

¹⁶ Vö. Bír 19,19; Neh 5,15; Siral 2,12.

Jézus, Sirák fia könyvének 24. fejezete

Sirák fiának könyve a görög nyelvű Biblia, a Septuaginta része, a zsidó kánonból hiányzik. Kr.e. 200 körül íródott héber nyelven – Szent Jeromos ismerte a héber eredetét és a rabbi is idézték. Az Egyház a görög szöveget ismerte el kánoninak, s ezért ezt őrizte és fordította le latinra, majd az élő nyelvekre. Mivel a héber szöveg elveszett, és egészen a múlt század végéig csak a görög fordítás volt ismeretes, a protestantizmus kivette a kánonból.¹⁷ 1896-ban azonban a héber szöveg kétharmadát – felismerhető, de nehezen olvasható állapotban – megtalálták a kairói genizában (a zsinagóga tárolójában, ahol az elhasznált tekercseket tartják), 1946-ban újabb töredékeket Qumránban, majd 1964-ben a Maszada erődben.¹⁸

A Péld 8,1-3 szakaszban szólásra emelkedő Bölcsesség a nyílt tereken tanít, Ben Sira ellenben a jeruzsálemi templomot választja beszéde színteréül, és a hívő közösséget szólítja meg. A Templom az Úr lakóhelye a földön, ezért ott szól az egybegyűltekhöz.

¹ *A maga dicséretét zengi a bölcsesség,
népe közepette dicséri önmagát*

² *Megszólal a Magasságbeli népének körében,
és hatalma láttán dicsekedve mondja...*

(Sirák fia 24,1-2)

A Sir 24,3-22 szakaszban olvasható beszédben a Bölcsesség elsősorban önmagáról és arról szól, hogy mi mindent tett hallgatói (vagyis a hívek közösségének) javára. Az alfabetikus zsoltárok (9–10; 25; 37; 111; 112; 119; 145) és a Sirmak öt költeménye példájára ez a beszéd is a teljességet kifejező¹⁹ huszonekét versből áll. Ismeretesek olyan zsoltárok, amelyek szintén 22 versből állnak, de az egyes versek kezdőbetűje nem alfabetikus sorrendben követik egymást; így van ez Sirák fia 24. fejezetében, és a könyv utószavában (51,13-30).²⁰

A Bölcsesség önmagáról a következő szakaszokban szól: a Bölcsesség világba helyezése (3-8), növekedése (10-17), vendég fogadása (19-22).

³ *„Én a Fölségesnek szájából születtem,
s ködként borítottam be az egész földet.*

⁴ *Fönt a magasságban volt a lakóhelyem,
és a trónusom felhőoszlopon állt.*

⁵ *Bejártam egymagam az égi köröket,
megjártam a szakadék mélységét.*

⁶ *A tenger hullámain és az egész földön,
minden nép s nemzet közt uralkodó voltam.*

⁷ *Mindannyiuknál a nyugalmat kerestem,
és hogy kinek részén üthetném fel sátram.*

⁸ *Ekkor a mindenség Teremtője parancsot adott,
Teremtőm kijelölte sátramnak a helyét.*

---

¹⁷ Ezért hiába keressük a protestáns kiadású Bibliában. Megjegyzem: a német egyházak példája nyomán a Magyar Bibliatársulat (protestáns) is az általuk – tévesen - apokrifeknek bélyegzett deuterokanonikus könyveket is lefordította, és 1998-ban kiadta, talán egy következő lépésben függeléként a Bibliához fogja csatolni. Innen már „csak” egy lépés – s remélhetőleg még a mi életünkben megvalósul – egy ökumenikus munkacsoport által készített teljes magyar nyelvű fordítás.

¹⁸ Ez a többféle szövegtanú okozza azt a számozásbeli eltérést, ami az UKB és a KNB között tapasztalható (jegyzetünkben az ún. Jeruzsálemi Biblia kiadását követő UKB számozását követjük).

¹⁹ Az ABC betűjével (a héber ABC 22 betűből áll) ugyanis minden elmondhatót le is tudunk írni.

²⁰ Szintén hasonló jelenséggel találkozunk a Példabeszédek 2. fejezetében.

*Így szólt: „A sátradat Jákobban üsd fel,
és az örökszed Izraelben legyen.”*

A Bölcsesség beszéde (24,1-22) amúgy is az 51 fejezetből álló könyv középpontjában található; ezen belül a 9. vers fordulópontot fogalmaz meg a világ életében: az örökkévalóságból átlépünk a tér és idő keretei közé, amely azután az örökkévalóságba torkollik:

*⁹ Ősidőktől fogva, a kezdet kezdetén teremtett,
és nem pusztulok el soha, mindörökre.*

A Bölcsesség kiáradása a következő szakaszban lépésről lépésre nyomon követhető. Az Úr temploma Sion hegyén épült (10), Jeruzsálemben (11), népe körében. Megfigyelhetjük a jelzőket: sátra „szent”, hiszen a Szent lakóhelye, városa úgymond „szeretett”, népe pedig „dicsőséges”, mert Isten dicsőségét tükrözi. A 13-14. versek a „növekedtem” ige háromszoros előfordulása miatt a szakszon egy kis belső egységek képeznek: mind a hat verssor méltóságteljes fákhhoz hasonlítja növekedését, miközben elvezet a Szentföld határaitra (északon Libanon és Hermon hegyes tájai, keleten a Holt-tenger pusztasága és oázisai, nyugaton pedig a Földközi tenger termékeny síksága), hogy bemutassa: a bölcsesség Izrael egész területén elterjedt.

*¹⁰ Szolgáltam előtte, az ő szent sátrában,
majd pedig Sionban kaptam lakóhelyet.*

*¹¹ Letelepédtem a szeretett városban,
amelyet éppen úgy szeretett, mint engem,
s Jeruzsálemben van uralmam székhelye.*

*¹² Dicsőséges nép közt vertem így gyökeret,
az Úrnak részében, az ő örökszén.*

*¹³ Magasra nőttem, mint Libanon cédrusa,
és mint a ciprusok a Hermon hegységben.*

*¹⁴ Magasra nőttem, mint Engedi pálmája,
mint a jerikói rózsauiltetvények.
Mint a pompás olajfa a síkságon,
mint a vízmelléki platán, úgy nőttem fel.*

*¹⁵ Illatos vagyok, mint a fahéj és a balzsam,
mint a kiváló mirha, illatot árasztok.
Mint a stórax, a galbán, az ónix és a stakté,
mint a jó illatú tömjén a sátorban.*

*¹⁶ Mint a terebint, kiterjesztem ágaim,
ágaim szépek és ékesek.*

*¹⁷ Rügyeket hajtottam, mint a szőlőtőke,
virágaim pompás gyümölcsöt termettek.*

A 15. vers gondolatban visszavezeti az olvasót a jeruzsálemi templomba, hiszen az olaj és a tömjén illata a liturgikus cselekményekre emlékeztet (vö. Kiv 30,23.34). Balzsammal szentelik fel a templomot, kenik meg a szövetség ládáját és az edényeket, valamint a pappá szentelés is ezzel történik. A tömjén csakis Jahve kizárólagos szentélyében használatos. Ben Sira szövege tehát kifejezetten a bölcsesség liturgiában való szerepét emeli (vö. 24,1-2.10): a bölcsesség azt valósítja meg, amit a szent olajakkal való megkenés, mint Istennek szenteltség, kifejez. János apostol ezt a kinyilatkoztatással hozza összefüggésbe, amikor így ír: ... *Ti azonban fel vagytok kenve a Szent által, és mindent tudtok. /...Ti azonban legyetek rajta, hogy a kenet, amelyet tőle nyertetek, megmaradjon bennetek.* (1Jn 2,20.27a)

A bölcsesség tehát Isten kinyilatkoztatása az emberek között, amint erre Sir 24,23 is következtetni enged. János felfogása szerint a megkenetés Krisztusban mint Isten Igéjében történik a Szentlélek által.

A Példabeszédek könyve elején, kilenc versen át az isteni Bölcsesség megszemélyesítését találjuk, a Sir 24. fejezetének elején pedig a megszemélyesített isteni bölcsesség maga mondja: *A magasságbeli szájból jöttem én elő... fönn a magasságban volt az én lakóhelyem.* Mindez azonban még csak irodalmi megszemélyesítés, de alkalmas arra, hogy teológiailag és lélektanilag előkészítse Isten népét a jánosi Logosz-tan befogadására.²¹

Az oltárról felszálló tömjén füstjében a zsoltáros az Istenhez intézett imádság szimbólumát látja:²²

*Jusson eléd imádságom, mint illatáldozat,
Imára emelt kezem, mint esti áldozat.*

(Zsolt 141,2)

A 16-17. versek platánhoz és szőlőhöz hasonlítják a Bölcsességet. A platán (tere,minqoj) egyike a szent helyek jellegzetes fáinak (vö. Ter 35,4; Józs 17,9; 24,26). Am azok a pogány szentélyek is hasonló platán-ligetben épültek ki, amelyek ellen Izajás szigorúan prófétál (1,30). Izajás elhívásának elbeszélésében Júdát szimbolizálja a platán és a tölgy (bár Iz 6,13-at az eredeti szöveg későbbi betoldásának tekintjük, Sirák fia könyvénel mégis bizonyonyal korábban íródott), amelyet bár kivágtak, de törzsöke ismét kihajt. A szőlőskert szintén az elpusztított Júdát szimbolizálja Iz 5,1-7-ben és Ez 17,8-ban. De míg a próféták Júdát az elszáradt falevelekhez hasonlítják, addig a Sir 24,16 szerint a Bölcsességet a viruló és pompás platán szimbolizálja, és míg Júda vadszőlőhöz hasonlít (Iz 5,2; Jer 2,21), addig a Bölcsesség szőlőtökjén pompás gyümölcs fakad.

*Hallgatóim megértését kérem, amiért nem volt energiám befejezni e jegyzetet,
ami mégis összeállt, azt kérem áttanulmányozni.*

*Szívből kívánom, hogy Isten megtestesült Bölcsességétől merítve
mind jobban boldoguljanak az életben.*

Áldott karácsonyi ünnepeket!

Thorday Attila

Kelt Szegeden, az Úr 2000. esztendejében, Örvendezés vasárnapján

---

²¹ Megjegyzendő, hogy pl. az említett Sir 24. fejezetben szereplő megszemélyesítést az Egyház liturgiája nem Jézus Krisztusra alkalmazza, hanem Máriára. A nagy katekéta egyházatyák (mint pl. Ciprianus) Sirák fia könyvét nem dogmatikai, hanem morális-pasztorális igazságok kifejtésére használják; dogmatikai igazságok kifejtésére inkább a Bölcsesség könyvét használják.

²² Hasonlókat olvasunk a Jelenések könyvében is: *Felszállt a füstölőszer füstje a szentek imádságaival az angyal kezéből az Isten elé* (8,4); vö. Sir 39,14; Én 4,14; Péld 7,17; 27,9.